

חלק הכלל בממון

ממונו של האדם שייך לו, אך גם לכלל יש חלק בו. בדרך כלל גובר חלקו של האדם, אך לפעמים פועל חלק הכלל להוציא ממון מן הבעלים.

כלל זה יסודי ביותר בדיני ממונות, וסוגיות רבות מתבארות על פיו. בצורה מבוארת מופיע הדבר באגרת שכתב הרב קוק זצ"ל (אגרות ראי"ה ח"א, אג' פ"ט):

והנה ההכרעה בין שיתוף הקנין, המעביר קו על כח הצדק של "שלי שלי ושלך שלך", ובין הגבלת זכיות כל יחיד ויחיד, זה אחד מהדברים הקשים שבעמקי המשפט. והנה על הדבר הנאבד באמת הכריעה תורה, שאחר היאוש כבר כח השיתוף גובר בו על כח היחוד, והשיקול האלקי השווה בזה את כף המאזנים לצד הקומונא, שגם בה נמצא גרעין טוב, ובלא יאוש נתן מקום להכריע על ידו את יתרון השימוש לטוב ולצדק בכח הרכוש.

שני כוחות יש בממונות, הקיימים זה לצד זה: כח השיתוף וכח היחוד. כח השיתוף הוא שיתופו של הממון בין כלל האנשים. זהו כח המנוגד לאמירת: "שלי שלי ושלך שלך", שכן הוא אומר כי הכל שייך לכל. מנגד, קיים כח היחוד, המייחד את הממון לאדם מסוים. מהו מקורו של כח השיתוף? הכיצד ניתן לומר כי אין הממון שייך לבעליו, והרי זה מנוגד לכל הגדרת דיני ממונות? בספר הכוזרי מגדיר ענין זה (מאמר שלישי, י"ט):

...והמתפלל אך ורק בעדו דומה לאדם שבשעת סכנה למדינה יסתפק בתקון ביתו הוא ואינו רוצה להשתתף עם אנשי המדינה בתקון חומותיהם. אדם כזה הוצאתו מרובה וסכנתו מתמדת. ואילו האיש המשתתף עם הצבור, הוצאתו מועטת ובטחונו מרובה, כי את אשר לא הספיק האחד לעשות בא האחר ומשלימו, וכך תעמוד המדינה על השלמות הגדולה ביותר האפשרית לה, וכל אנשיה יהיו נהנים מברכותיה על ידי הוצאה מועטת, והכל לפי החוק ומתוך הסכמה. כך קורא אפלטון את ההוצאה לפי החוק: השתתפות החלק בכל. ומשעה שהיחיד מתעלם מהיותו חלק בכל, זאת אומרת מחובתו לעבוד למען תיקון הצבור שהוא חלק ממנו,

ומחליט לחסוך תועלתו לו לעצמו, חוטא הוא לכלל וביותר לנפשו, כי היחיד בקרב הצבור הוא כאבר יחיד בכללות הגוף, שכן אלו היתה הזרוע מונעת את דמה בשעה שיש צורך בהקזתו היה הגוף כלה והזרוע כלה עמו. אכן ראוי לו ליחיד לסבול אף את מר המות למען הצלת הכלל, אך לפחות צריך היחיד לחשוב על חלקו בכלל למען יתן תמיד חלקו ולא יתעלם ממנו. אולם הואיל ודבר זה אין ללמדו מן ההקש קבע האלוה את כל דיניו. המעשרות והמתנות והקרבנות ודומיהם הם חלק הכלל בקנינים, ובמעשים - השבתות והמועדים והשמיטות והיובלים וכיוצא בהם, ובדבורים - התפלות והברכות והתשבחות, ובמדות - האהבה והיראה והשמחה.

ישנם דברים הנמצאים אצל האדם, אך הם שייכים לכלל. הם חלק הכלל בממונו - חלק השייך לכלל והוא נמצא ביד האדם. דוגמא לכך רואה הכוזרי במעשרות וכדומה, השייכים לכלל, והם ניתנים לכלל על ידי האדם המפריש אותם מממונו.

יש לאדם חיים פרטיים, יצר קיום פרטי ושאיפות פרטיות. אולם, האדם הוא גם חלק מכלל, ועליו לחיות את חיי הכלל, לרצות בקיומו ולמלא את שאיפותיו. על פי רוב אין חלק הכלל שבחיי של אדם ניכר, אך יש זמנים - כגון מלחמה - בהם חלק הכלל קובע את סדרי החיים וההתנהגות.

נראה, ששני כוחות אלו בקשר של האדם אל ממונו, כח השיתוף וכח היחוד, נובעים משני כוחות באדם עצמו מתוכם פועל הוא את כל פעולותיו: הכוח הפרטי והכוח הכללי. בנשמתו קשור האדם אל הכלל. שייכות זו אל הכלל באה לידי ביטוי בזמנים מיוחדים בהם הכלל פועל ולא הפרטים. דוגמא לכך ניתן לראות בזמן מלחמה. במלחמה נתבע הפרט לבטל את עצמו ולהיות כללי. כך כותב הרמב"ם על חייל היוצא למלחמה (הל' מלכים פ"ז הט"ו):

...ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה, וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה, וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד, ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונו מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה, וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו עובר בלא תעשה, שנאמר "אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם", ולא עוד אלא שכל דמי ישראל תלויין בצוארו, ואם לא נצח ולא עשה מלחמה בכל לבו ובכל נפשו הרי זה כמי ששפך דמי הכל, שנאמר: "ולא ימס את לבב אחיו כלבבו", והרי מפורש בקבלה "ארור עושה מלאכת ה' רמיה וארור מונע חרבו מדם". וכל הנלחם בכל לבו בלא פחד ותהיה כוונתו לקדש את השם בלבד מובטח לו שלא ימצא נזק ולא תגיעהו רעה, ויבנה לו בית נכון בישראל ויזכה לו

ולבניו עד עולם, ויזכה לחיי העולם הבא, שנאמר: "כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן כי מלחמות ה' אדוני נלחם ורעה לא תמצא בך וגו' והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך".

מן השייכות של היחיד לכלל נובעת גם מסירות הנפש הנתבעת מן האדם בעת מלחמה. מחוייב היחיד אף למסור את נפשו למען הכלל. הרחבת דברים בענין ראה בספרו של הרב זיון "לאור ההלכה", עמ' י"ד והלאה. הוא מביא את מחלוקת הרב קוק ובעל ה"משך חכמה" בשאלה זו, וכתב שם בשם הרב קוק (על פי שו"ת משפט כהן תש' קמ"ב-קמ"ד):

...אבל להצלת כלל ישראל חייב אדם למסור עצמו בתורת הוראת שעה ו"מיגדר מילתא". "לצורך כלל ישראל הדבר גלוי לכל שבית דין יתירו לצורך שעה".

יש שהאדם פועל מתוך כוחו הפרטי לדבריו האישיים, ויש פעמים בהם פועל האדם מתוך כח הכלל הקיים בו, אף בניגוד לצרכיו הפרטיים, כחיילים המוסרים את נפשם במלחמה. כח הכלל שבאדם נובע מנשמתו הכוללת, שכן ישראל הם "נשמה אחת בגופים מחולקים" (תניא פרק ל"ב). בצורה דומה גם ממונו של אדם מורכב מן השייכות הפרטית לאדם, אך גם מחלק הכלל הנמצא בממונו של אדם, ומופיע במקרים מסויימים, על פי הגדרותיה של התורה.

אימתי גובר חלק הכלל בממון, ואימתי גובר חלקו של היחיד? כיצד עובר חלק הכלל לכלל, ומהן זכויותיו של האדם בחלק זה? שאלות אלה ורבות אחרות נידונות בסוגיות שונות, כפי שנראה בפרטים המסתעפים מכלל זה.

השיעורים הקשורים לכלל זה:

עמוד 98	מתנות עניים	פאה
עמוד 185	שיתוף הקנין במשלוח מנות	מגילה
עמוד 215	קידושין על דעת חכמים	כתובות
עמוד 290	פתיחה לסדר נזיקין	
עמוד 367	כופין על מידת סדום	בבא קמא
עמוד 371	ממון המוטל בספק	בבא קמא
עמוד 406	"תקפו כהן"	בבא מציעא
עמוד 428	"מציאה - הכל עניים אצלה"	בבא מציעא
עמוד 493	בית שער וחומה	בבא בתרא
עמוד 513	דיני ממונות בשלושה	סנהדרין